

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL II.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR



AKADÉMIAI KIADÓ



A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő

Deák Péter

Írta

Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György, Kőhalmi László,
Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József, Szabados Tamás,
Vékás Lajos

ISBN 978 963 454 908 6

Kiadja az Akadémiai Kiadó

1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.

www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Deák Péter, Földi András, Hamza Gábor, Herger Csabáné, Képes György,
Kőhalmi László, Lengvári István, Schweitzer Gábor, Szabadfalvi József,
Szabados Tamás, Vékás Lajos, 2024

© Akadémiai Kiadó, 2024

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Irk Albert (1884–1952), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja



A Brassó melletti Csernátfaluban (Brassó vármegye) 1884. augusztus 18-án született Irk Albert. Iskoláit szülővárosában végezte, a római katolikus főgimnáziumban 1902-ben jeles eredménnyel érettségizett.

Kolozsvári egyetemi jogi tanulmányainak sikeres abszolválását követően, 1908. június 20-án avatták doktorrá. 1910–1912-ben – részben állami, részben saját költségen – külföldi tanulmányokat folytatott, elsősorban a berlini egyetem neves büntetőjogász professzoránál, Franz von Lisztnél. Erről így vallott később: „... sokáig alig tudtam a hatása alól felszabadulva a magam egyéniségéhez eljutni. De nem csoda, hiszen berlini (1910–11) éveim alatt a legjobb koponyák alkották azt a vezérkart, amelynek nagy tudású, szuggesztív erejű vezére maga a Mester volt. A Liszt-féle büntetőjogi intézetben tanultam meg: a munka technikáját, a napi tíz-tizenkét órai munkát, a fáradságot nem ismerő, hanem a munkából új erőt szerző lelkesedést és bátor színvállást a legjobb meggyőződések iránt.”

1912-ben miniszteri fogalmazói kinevezést nyert a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. A kolozsvári egyetem magántanáraként működött 1913-tól. 1917-ban lett Nagyváradon jogakadémiai tanár.

1922. augusztus 24-én a kormányzó az átmenetileg Budapesten helyet kapó pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem nyilvános rendes tanárává nevezte ki a Jogi Kar Büntetőjogi Tanszékére, bár azt megelőzően, az 1921/22-es tanévben is tanított ugyanott jogbölcseletet és nemzetközi jogot. A büntetőjogi tanszék alapítását és a professzori kinevezést követően rövidesen, már Pécssett dékáni tisztséget látott el, előbb az 1924/25-ös, majd később Pécssett az 1935/36-os akadémiai évben.

Anyagi büntetőjogi munkásságának legtermékenyebb időszaka a Pécsre érkezése előtti, 1910-es évekre tehető. Ezen időszak alatt ötvenet meghaladó számú anyagi büntetőjogi tanulmánya, illetve monográfiája jelent meg.

Ezek közül is külön említést érdemel az 1912-ben publikált első magyar összefoglaló jellegű kriminológiai monográfia, a *Kriminológia I. Kriminálaetiológia* és az 1915-ben kiadott, *A büntetőjog átalakulása* című könyve. Az 1920-as és 30-as években lényegében rendszerbe foglalta az 1910-es években közzétett tanulmányait.

Irk professzor pécsi évei alatt igen jelentős tudományos közleményeket publikált. Ezek többek között a következők: *A büntetőjogi alapgfogalmak módszertani kritikája* (Pécs, 1926), *A nemzetközi jog tudománya* (Pécs, 1927), valamint tankönyvként szolgáló művei: *A magyar anyagi büntetőjog* (Pécs, 1928) és *A büntető perjog vezérfonala* (Pécs, 1931).

A Szent István Akadémián 1935. május 13-án tartotta *Az individualizmus és a kollektívizmus gondolköre a büntetőjogban* című székfoglaló beszédét, a testületbe való beválasztása alkalmából a Kar külön köszöntötte.

1936-ban választotta a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába. 1937. április 19-én tartotta akadémiai székfoglaló előadását *A büntetőjog racionális és irracionális elemei* címmel, melyben a német nemzeti-szocialista büntetőjogot a maga egészében elvetette és „etika nélkülinek” minősítette. Irk szerint „... a büntetőjog fogalmai nem tisztán racionális logikai konstrukciók, de éppoly kevésbé pusztán irracionális életjelenségek. A jog mint kultúrtermék, maga is bizonyos értékrendszer. Innen erednek irracionális elemei. De meghatározott célok megvalósítására való teleologikus beállítódása következtében az idők folyamán mind több és több racionális elemmel gazdagodott”.

1944-ben betegsége miatt időlegesen betegszabadságon volt, majd nyugdíjazását is kérte. 1948-tól Losonczy István, volt tanítványa – és tanszékvezető utódja – helyettesítette a tanszék élén.

A jogfosztó személyi kultusz idején, 1950-ben visszaminősítették az MTA tanácskozó tagjává, s még abban az évben, 66 évesen nyugdíjazták. A diktatúra által bevezetett új tudományos minősítések megállapításakor, 1952-ben még megkapta a kandidátusi címet, de ugyanezen év október 21-én Pécsen elhunyt. 1989-ben az MTA rehabilitálta.

Irk Albert rendkívül termékeny munkásságát jelzi, hogy tanulmányainak és cikkeinek száma meghaladja a 110-et, öt tudományos ismertetés és egy szerkesztés köthető munkásságához. Monográfiáinak, illetve egyetemi tankönyveinek (jegyzeteinek) száma 13.

Irk professzor tevékenysége hat tudományterületet ölelt fel, melyek a következők voltak: büntetőjog, kriminológia, büntetőeljárás-jog, nemzetközi jog, jogfilozófia és pedagógia.

Anyagi büntetőjogi munkássága szilárd módszertani alapokon nyugodott. *A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája* című könyvében arra hívta fel a figyelmet, hogy „a klasszikus büntetőjog dogmatikája kezdettől fogva ui. egy nagy súlyos kórságban szenvedett, mikor hiányzott alóla a megbízható és életet adó talaj”. A monográfia Irk Albert legkitűnőbb, elméletileg legkidolgozottabb munkájának tekinthető, mely a megjelenés időpontjában (1926) szokásos elvárásoknak megfelelően két általános, megalapozó jellegű kérdés (a módszertani alap, a büntető jogszabályok természete) tárgyalása után öt önálló fejezetet (a büntettes, a bűncselekmény fogalma, a bűnösség fogalma, a jogtalanság és a büntetés fogalma) foglal magában. Művében a büntetőjogi dogmatika szinte valamennyi kérdésével foglalkozik, bemutatva az egymásnak ellentmondó nézeteket és szilárd elméleti alapon felépítve saját koncepcióját. A büntetőjogi dogmatikai kérdésekben kifejtett felfogása 100 év távlatából is szinte minden vonatkozásban elfogadható. Egyes állásfoglalásainak a könyv megírásának idején különös jelentősége volt. Ilyenként említjük a cselekmény fogalmával kapcsolatos nézeteit, mely szerint a bűncselekmény alapjául szolgáló cselekmény kialakulását, lefolyását tekintve semmiben sem különbözik a jogilag megengedett cselekményektől.

Külön figyelmet érdemel nagy sikerű, két kiadást (1928, 1933) is megért tankönyve, *A magyar anyagi büntetőjog*. Irk szerint a bűncselekmény mint büntetőjogi műkifejezés értékelt emberi magatartást jelent: bűnös, jogellenes, büntetéssel, illetve biztonsági rendszabállyal fenyegetett emberi cselekvést.

Vátesznek bizonyult több, korunk joggyakorlatát érintő problematika tekintetében, így a jogi személyek (cégek) büntetőjogi jogalanyiségének kérdésében is.

Több tanulmányában foglalkozott a tettesség (*A közvetett tettesség, A bűnszegély és a társtettesség fogalmi elhatárolása, Tettesség és részesség az előadói tervezetekben*) problematikájával.

Irk professzor nemcsak rendszerbe foglalta kora kriminológiai ismereteit a *Kriminológia I. Kriminálaetiológia. A büntett embertani, fizikai és társadalmi tényezői* című munkájában, hanem kriminálpolitikai jellegű megállapításokat is tett, és a kriminológiai kutatások eredményeit értékesítette a büntetőjogi alapfogalmak meghatározásában.

Irk felismerte, hogy a bűnözés negatív tendenciáival szemben a büntetőjogi fellépés önmagában már kevés, azt ki kell egészíteni a születőben lévő új diszciplína, a kriminológia eszköztárával. Felhívta a figyelmet arra is – sajnos a hazai bűnüldözésnek mind a mai napig fennálló adósságára –, hogy a büntettes-zsargon (tolvajbeszéd) analízise hozzájárulhat a bűnelkövető érzés- és gondolatvilágának mélyebb megismeréshez.

A halálbüntetést mint generálpreventív szankciót elutasítja. „Az utolsó fél évszázadban ui. a halálbüntetés hívei felfogásában olyan lényeges változás ment végbe, hogy az a rideg válaszfal, mely az abolitionistákat a halálbüntetés védelmezőitől elkülönítette, többé nem található meg... Hisz csak nézzünk végig arzenáljuk felszerelésén, egykori legerősebb fegyverüket, a tálióelvet gondos keresés után hol csak felismerhetetlen átalakításban, hol mint teljesen divatját múlt, berozsdásodott ereklyét fedezhetjük fel ... a halálbüntetésnek elrettentő hatása nincs. ... Ha a halálbüntetés nem valósítja meg az elrettentés célját, úgy csak az ártalmatlanítás és a mesterséges kiválasztás relatív céljainak állhat a szolgálatában.”

1931-ben publikálta Irk professzor egyetemi tankönyvét, *A magyar büntető perjog vezérfonala* címmel. Ezen alapműve mellett mindössze néhány eljárásjogi tárgyú tanulmányt publikált, azonban ez semmit nem von le tudományos teljesítményéből. A perjogi „vezérfonal” legfőbb érdeme, hogy rövid, áttekinthető és következetes.

Tankönyve alapjaiban eltért a kor büntető perrendtartását elemző munkáktól, ugyanis lényegre törő gondolatmenetével, tömör összefoglalásaival mentes maradt műve a felesleges elméleti sallangoktól, és valóban hasznos segédeszköze volt a gyakorló jogászoknak is. Találón idézte tankönyvének előszavában a nagy kortárs Vámbéry Ruzsátemet: „a szélesre taposott stílus, amelynek tankönyveink egy része terjedelmét köszönheti, nem a tanulást mozdítja elő, hanem a gondolkodás tunyaságát”. Irk perjogi vezérfonalában a fogalmak és az ismeretek szervesen egymásra épülnek, találó kifejezésével élve: „a fogalmak katedrálisává jegesedett zenét” alkotnak. A szerző igényessége és kritikussága – szilárd módszertani alapot is biztosítva – az egész perjogi tankönyvben érvényesül.

Napjainkban kuriózumnak számítana Irk professzor tudományos sokoldalúsága, hiszen kriminalistaként a nemzetközi jognak is elismert hazai művelői közé sorolták.

1918-ban adta közre *Nemzetközi jog* egyetemi tankönyvét, majd 1921-ben *A Nemzetek Szövetsége* című monográfiáját.

Az 1920-as években a Jogtudományi Közlöny egyik, nemzetközi jogi tárgykörben legtöbbet publikáló szerzőjének számított. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a nemzetközi jog oktatásának hazai meghonosításában.

Ami Irk Albertet a nemzetközi jogban megragadta, és aminek feldolgozására törekedett, az éppen a korszakos változást ígérő elemek feltűnése volt. „A magunk részéről – írta tankönyvének bevezetőjében – az államok egymás közötti viszonyának jelenlegi még oly tökéletlen rendezésében látunk mégis valami eddig nem létezett újat és ebben valami olyant, ami a spengleri történeti pesszimizmus sötét légkörébe egy fénysugarat vetít.”

A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróság eszméje (1933) című tanulmányában több olyan megállapítást tesz, melyek napjaink jogalkotói számára is zsinórmértékül szolgálhatnak: „*A világháború továbbá (...) többszörösen bizonyította, hogy a hadviselés jogának minden kodifikációja hiábavaló, ha a vonatkozó szabályok megsértései megtorlatlanul maradnak, amiből folyik annak belátása, hogy a hadviselés szabályainak megsértői arra megfelelően szervezett bíróság által vonassanak felelősségre... Minden államnak jól felfogott érdeke, hogy a nemzetközi béke megteremtésében, e békét biztosító jogrend kiépítésében tevékenyen részt vegyen. De amíg az államok között az erkölcstelenség helyettesíti az erkölcsöt, amíg hazugság leplezi a valóságot, amíg bizonyos államok rideg önzése nyomorítja el a világ népeit és fojtja meg azoknak kulturális és gazdasági életműködéseit, addig eme nemzetközi erkölcstelenség állandósítására irányuló formális jogrend kiépítése nem lehet az érdekközösségen kívül lévő államok feladata.*”

Első publikációja, *A berlini első jog- és gazdaságbölcsészeti kongresszusról* címen írt, 1910-ben a Jogtudományi Közlönyben megjelent tanulmánya is mutatja Irk Albertnek a jogbölcselet iránti érdeklődését.

A jogfilozófia fontosságáról maga így vélekedik: „*Előadásaimban szoktam ismételni, hogy nincs igazi tudomány filozófiai megalapozás nélkül. Ismeret – tudomány – filozófia: három lépcsőfok. Ezeken emelkedik feljebb és feljebb a világ jelenségeiről képzeteket szerző ember. Egyszerű képzetek a primitív népeknek, gyermekeknek, sőt bizonyos vonatkozásban az állatoknak is vannak. Ezek az ismeretek azonban minden rendszer nélkül gyűlnek össze, raktározódnak fel az ön- és fájfenntartás érdekében. Magasabb foka az ismereteknek az, amikor azok rendezőelvek szerint helyeződnek el. Ezért mondjuk a tudományt igazolt elvek szerint rendezett ismeretkörnek. Még magasabb fok a filozófia, amikor a jelenségeknek az ember az általa még megismerhető legtávolabbi összefüggéseit igyekszik megállapítani.*”

Jogfilozófia iránti érdeklődése jele az is, hogy a pécsi egyetemen meginduló 1923/24. tanévben a „jogbölcseleti” előadásokat ő tartotta.

Jogfilozófiai kérdéseket tárgyaló írásai öt kérdéskör körül forogtak: önálló jogkonceptió megalapozása, mely alapját képezi az általa főképpen művelt büntetőjogi dogmatika rendszerének; a jog értékelésének problémája; a jogérzet mint az ítélkezés immanens lélektani tényezője; büntetőjog-filozófiai kérdések tárgyalása; elmélettörténeti és kortárs nézetek bemutatása és kritikai vizsgálata.

A mintegy három évtizedet átölelő pedagógiai tevékenységének tanári és jogász *ars poeticá*ját a következő gondolatokkal foglalhatjuk össze. A tanár igazi hivatása „*elsősorban a léleknevelés közvetítése. Mert aki tanít, legyen az elemi iskolai tanító vagy egyetemi tanár, hivatásának magaslátán álló vagy facér*

pedagógus, ha akarja, ha nem, kénytelen, kelletlen, valamit átad a legsajátosabb énjéből a tanítványának. S mert a tanítás hivatás és nem pálya, az igazi tanár a maga lényegének a legjavát adja az őt körülvevő ifjúságnak. Ennek azonban elengedhetetlen előfeltétele hivatásunknak igaz felismerésével a tudomány erossa és benne a cupida legum juventus, és ebből ered azután a tanár és megértő tanítvány között sokszor egy egész életre szóló szétszakíthatatlan kapcsolat”.

A jogi oktatással kapcsolatosan megjegyzi, hogy „*aki csak a törvény betűjét tanítja, vagy aki csak azt tanulja, az a kontár mesteremberek, illetve inasok közé tartozik, de ezek között is az utolsó sorba. A jogi oktatásra is áll Kant megállapítása, hogy a filozófia tanárának nem a filozófiát, hanem a filozofálást kell tanítania, amit Grosschmid a jog tanítására akként fejezett ki, hogy a jog anyagát olyannak kell tekinteni, melyen tanítani, és nem annyira olyannak, melyet tanítani kell. Vagyis a jogtanulás fő célja az igazságérzetet magunkban öntudatra ébresztetni, kiművelni*”. A helyesen vezetett jogászképzésnek szerintem ügyelnie kell arra, hogy elkerülje a végleteket, „*úgy a tisztán paragrafust elemző Scylláját, mint a csupán érzelmi megalapozású intuitív jogászkodás Charybdisét. A jogásznak látnia kell, hogy fogalmak nélkül nincs rend ismereteiben, de azt is, hogy ezek nem öncélú normatív konstrukciók*”.

Irk Albert igazi humanista tudós ember volt, szívügyének tekintette a tudományos utánpótlás biztosítását. Sokszor saját költségén gondoskodott arról, hogy hallgatói, kollégái hozzájussanak a tudományos kutatás szempontjából fontos szakirodalomhoz. Irk Albert kései utódai számára is tudományos és morális példakép, igazi *magister juris criminalis*.

Kóhalmi László–Lengvári István

Irk Albert főbb munkái

Kriminológia I. Kriminálaetiológia – A büntett embertani, fizikai és társadalmi tényezői. Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1912; *A büntetőjog átalakulása.* Gombos, Kolozsvár, 1915; *Nemzetközi jog.* Franklin, Budapest, 1918; *A Nemzetek Szövetsége.* Stephaneum, Budapest, 1921; *Az új nemzetközi jog 1. kötet – A béke joga.* Pfeiffer, Budapest, 1922, 1. *Bevezetés a nemzetközi jog tudományába – A háború nemzetközi joga.* 1925, Diplomáciai kézikönyvek 1–2.; *A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája.* Dunántúl Rt. Egyetemi nyomdája, Pécs, 1926; *Irk Albert tanulmányai a büntetőjog és nemzetközi jog köréből.* Összegyűjtötték tisztelői, barátai, tanítványai, Haladás Ny., Pécs, 1928; *A magyar anyagi büntetőjog.* Dunántúl, Pécs, 1928; *Bevezetés az új nemzetközi jogba.* Dunántúl, Pécs, 1929; *A magyar büntető perjog vezérfonala.* Dunántúl, Pécs, 1931 és *A magyar anyagi büntetőjog 2.,* Dunántúl, Pécs, 1933.

Felhasznált irodalom

Benke József: *Az Erzsébet Tudományegyetem rektorai és dékánjai*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 1998; Benke József: *Egyetemünk története*. Alexandra, Pécs, 2000; Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2. kiad., 2017, 49–83.; Földvári József: *Irk Albert, az anyagi büntetőjog művelője*. In: Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 109., Ádám Antal (szerk.), JPTE ÁJK, Pécs, 1986, 31–36.; Herczegh Géza: *Irk Albert, a nemzetközi jogász*. In: Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 109., Ádám Antal (szerk.), JPTE ÁJK, Pécs, 1986, 37–39.; Irk Albert: *A berlini első jog- és gazdaságbölcseleti kongresszusról*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 45. évf. 1910/2. 184–186.; Irk Albert: *A közvetett tettesség*. Kolozsvár, 1912, 22.; Irk Albert: *Tettség és részesség az előadói tervezetekben* – Előadások a büntető törvénykönyv helyébe lépő jogszabályok tervezeti felől 1–2. sorozat, Budapest, 1914, 249–273.; Irk Albert: *A bűnsegély és társtettség fogalmi elhatárolása*. Kolozsvár, 1923, 60.; Irk Albert: *A büntetőjogi alapgfogalmak módszertani kritikája*. Pécs, 1926, 1–168.; *Irk Albert tanulmányai a büntetőjog és nemzetközi jog köréből*. Összegejtötték tisztelői, barátai, tanítványai, Pécs, 1928; Irk Albert: *A magyar anyagi büntetőjog* (2. kiadás). Pécs, 1933. 132.; Irk Albert: *Az individualizmus és kollektívizmus gondolköre a büntetőjogban*. Pécs, 1933, 1–28.; Irk Albert: *A nemzetközi bűncselekmény és a nemzetközi büntetőbíróóság eszméje*. In: *Büntetőjogi tanulmányok* Angyal Pál születése 60-ik és jogtanári működése 35-ik évfordulójának emlékére. Heller Erik – Moór Gyula – Rácz György (szerk.), Budapest, 1933, 365–372.; Irk Albert: *A büntetőjog racionális és irracionális elemei* – Székfoglaló értekezés. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 46.; Irk Albert: *Dialógusok – Korszerű és korszerűtlen kérdésekről a tanítvány kérdez, a tanár felel*. In: Irk Albert emlékkötet (Válogatás Irk Albert műveiből), 255–256.; Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 37. *Irk Albert emlékkötet*. MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1991, 308.; Szabadfalvi József: *Egy „tisztultabb, szintetikus módszertani felfogás” – Irk Albert jogbölcseleti munkássága*. In: *Jura* 11. évf., 2005/2. sz., 128–134.; Szabó Pál: *A M. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940; Tremmel Flórián: *Irk Albert, a büntető eljárási jog művelője*. In: Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága, *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 109., Ádám Antal (szerk.), JPTE ÁJK, Pécs, 1986, 41–45.; *Vargha László: Irk Albert, az ember*. In: Dr. Holub József és Dr. Irk Albert pécsi professzorok munkássága, *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 109., Ádám Antal (szerk.), JPTE ÁJK, Pécs, 1986, 47–49.

Felhasznált levéltári források

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL), VIII. 104. a. Erzsébet Tudományegyetem (ETE) Jog- és Államtudományi Kar (JÁK), Kari ülési jegyzőkönyvek, 1921/22–1947/48.
PTE EL, VIII. 104. b. ETE JÁK Iktatott iratok 1924/25, 1935/36.